

Frazer-Imregh Monika, *Életmód, asztrológia, mágia a reneszánszban*, Budapest, L'Harmattan, 2023.

HAMVAS ENDRE ÁDÁM

Ahogyan a reneszánsz filozófia, illetve Marsilio Ficino munkásságának jeles kutatója, Brian P. Copenhaver írja, a firenzei orvos-filozófus egyrészt korának legjelentősebb filozófusa, másrészt a legfontosabb reneszánsz kori mágiáról szóló mű írója,¹ így már ez a két tény is érdekessé teszi *De vita libri tres* című művét egyrészt arra, hogy magyarul végre megjelenjen, másrészt pedig, hogy róla magyar nyelven monográfia szülessen. Ez utóbbit indokolja továbbá, hogy a *Három könyv az életről* keletkezési körülményeinek, értelmezési lehetőségeinek, illetve hatásának bemutatása olyan komplex problematikát jelent, ami mindenképpen szükségessé teszi, hogy egy értő olvasó és magyarázó szerző tollából származó interpretáció legyen olvasható magyar nyelven. E ponton előre is bocsáthatjuk, hogy Frazer-Imregh Monika monográfiája mindenképpen megfelel ezeknek a kritériumoknak, ezt az állításunkat alább pedig meg is indokoljuk; továbbá, hogy túlzás nélkül állíthatjuk azt, hogy hiánypótló munka született. Nem győzzük továbbá hangsúlyozni, hogy milyen jelentős dolog, hogy a monográfia mellett magát a forrás-szöveget is olvashatjuk magyarul a szerző tízéves munkája jóvoltából, Vassányi Miklós lektorálásával.²

A kötet ismertetése előtt engedtessek meg még egy megjegyzés: a fordítás mellett a monográfia létjogosultságát Ficino könyvének összetett mivolta is indokolja, mivel abban a korabeli orvosi, filozófiai ismeretek mellett egy sajátos mágikus-asztrológiai rendszer is megtalálható, ami mindenképpen érdekes lehet mind a szakértő, mind azon laikus

¹ COPENHAVER (2015: 55).

² FICINO (2023).

olvasó számára, aki érdeklődik valamelyik említett tudományterület története, illetve általában a kultúrtörténet iránt.

Szemléltessük a fentieket egy példával. Művének bevezetésében Ficino ezt írja:

A melankólia, azaz a fekete epe kétféle lehet: az egyiket az orvosok természetesnek nevezik, a másik viszont gyulladás révén keletkezik. A természetes nem más, mint a vér valamely sűrűbb és szilárdabb része. A gyulladás révén létrejövő fekete epe pedig négy fajtára osztható, ugyanis vagy a fekete epe, vagy a tisztább vér, vagy az epe, vagy a sós nyálka [*falsae pituitae*] gyulladása okozza. Azonban minden, ami gyulladás révén jön létre, árt az ítélőképességnek és a bölcsességnek, hiszen azáltal, hogy az illető testnedv begyullad és ég, izgatottá és őrjöngővé teszi az embert. Ezt a görögök mániának hívják, mi pedig őrülségnek [*furorem*]. Amikor aztán lelohad, a finomabb és világosabb részek elenyésztek, s csak a visszataszító égéstermék marad vissza, ami lassú felfogásúvá tesz; ezt az állapotot helyesen nevezik melankóliának, esztelenségnek és tébolyodottságnak. (Ford. Frazer-Imregh Monika)

Frazer-Imregh Monika Ficino munkája hatástörténetének bemutatása során (harmadik fejezet), Robert Burton *The Anatomy of Melancholy* című műve kapcsán részletesen is bemutatja (126 skk), hogy a melankóliának ez a jellegű, részben orvosi, részben filozófiai elemzése később is nagy hatású és gyümölcsöző elméletnek bizonyult, és minden bizonnyal ma is sokak érdeklődésére tart számot. Érdekes tehát, hogy a négy testnedv elmélete – a különös státuszú, Ficinónál központi szerepet játszó fekete epe feltételezésével – hogyan kapcsolódik az ítélőképesség és a melankolikus lelkiállapot, illetve a téboly magyarázó elemévé, továbbá elvévé, aminek segítségével a szerző meggyőzően bizonyítja, hogy Ficino holisztikus orvosi-filozófiai rendszere milyen jelentős hatást gyakorolt a későbbi szerzőkre is. A kötet tehát nemcsak filozófiai vagy mágiatörténeti, hanem orvostörténeti szempontból is érdekes fejtegetéseket tartalmaz. A ficinói szöveg és modern kommentátorának olvasója – illetve úgy általában a könyvet olvasó ember – számára külön is érdekes lehet, hogy Ficino szerint a fekete epe okozta melankólia különösen sújtja a szellem embereit, azaz az értelmiségit, vagy a tudóst. A *De vita* végső

célja tehát, hogy gyógyírt nyújtson a melankólia állapotára, illetve gyakorlati tanácsokat adjon arra vonatkozóan, hogy a kemény szellemi munkát végző tudós milyen gyakorlatokkal tudja meghosszabbítani életét, amire a túlzott szellemi koncentráció következtében fellépő testi és lelki bajok leselkednek. Végső soron azt mondhatjuk, hogy Ficino egy személyben orvos és filozófus: a test és lélek orvosa, aki könyvében éppen azt mutatja be, hogy a test állapotában beálló nemkívánatos állapot, vagyis a fekete epe kedvezőtlen működése miként hat szellemi és testi állapotunkra.

Frazer-Imregh Monika monográfiájának elemzése azt tárja fel, hogy Ficino szerint hogyan zajlanak le ezek a folyamatok, illetve, hogy a különösen is érdekes harmadik könyvben (*De vita coelitus comparanda*) milyen különleges módszert (asztrális mágia) ajánl a melankólia említett tüneteinek gyógyítására.

Frazer-Imregh Monika monográfiájának felépítése világos és jól követhető. A témában járatlan olvasó számára mindenképpen hasznos a filológiai bevezető, amely bemutatja a *De vita* keletkezésének körülményeit, a kéziratok és szövegkiadások sorsát.

Nagyon fontosnak tartom a következő részt, amely a négy testnedv tanát mutatja be, külön is kiemelve a már említett fekete epe szerepét. Ez a fejezet azért is figyelemre méltó, mivel Galénosz hatalmas munkásságának bemutatása – akár szövegeinek fordításirodalmát, akár a róla szóló szakirodalmat tekintve – sok munkát feltételez és további lehetőségeket rejt még a magyar tudományos közvélemény számára, így minden idevágó írás jelentős hozzájárulás és fontos kiindulópont az egyik legnagyobb ókori orvosi szaktekintély életművének ismertetésében. Tekintve, hogy a fekete epe mivolta meglehetősen kérdéses, különösen hasznosnak tűnik, hogy ebben a részben a szerző kitér a problémát érintő kérdések egészen modern orvosi szemléletű tárgyalására is, ami a kötetet akár a felsőoktatásban (filozófia/orvostörténet) való használatra is alkalmassá teszi.

Ezt követi a *De vita* három könyvének összefoglalása (második fejezet) néhány kimondottan fontos fejtegetéssel, nevezetesen a korabeli asztrológia státuszára, továbbá a mágia mibenlétére és szerepére vonatkozóan. Bár e kérdéseket illetően mind a fordítás-, mind a szakirodalom

örvendetes növekedésének lehetünk tanúi, a monográfia itt is fontos és értékes megállapításokat tartalmaz. Mindenestre tekintve, hogy mind az asztrológia, mind pedig a mágia definiálása, illetve a korabeli tudományok között elfoglalt helyének változása koronként eltérő lehet, és más definíciós alapokat kíván, mindenképpen fontos egy ilyen ismertetés.³ A fejezetben Frazer-Imregh Monika bemutatja az asztrológia szerepét a középkorban, a fontosabb korabeli köteteket, és nem utolsó sorban azt, hogy Ficino előtt már egy jelentős hagyománnyal találkozunk, amely összekapcsolta az asztrológiát és az orvosi tudományokat. A levezetés meggyőző, amit a szerző jó néhány példával és bőséges szakirodalmi, illetve jegyzetanyaggal világít meg és támaszt alá, rámutatva, hogy a hét szabad művészetet középpontba állító korabeli tudományfelfogás miként viszonyul az asztrológia és a mágia jelenségéhez. Jelentős tény, hogy az asztrológia fontos helyett kapott az egyetemi oktatásban, ráadásul ebben a tekintetben Közép-Európa is fontos szerepet játszott.⁴ Ennek érzékeltetésére a szerző utal Ficino műveinek magyar vonatkozásaira is.

A következő fontos és izgalmas téma a korabeli mágia, és különösen az egyik legfontosabb középkori mágikus kézikönyv, a *Picatrix* szerepe a *De vita* harmadik könyvében. Ennek során Frazer-Imregh Monika bemutatja a négy könyvből álló művet,⁵ majd azt vizsgálja, hogy a meglehetősen sok pogány elemet és ártó praktikát is tartalmazó művet miként tudta a fekete mágiát egyértelműen elvető Ficino integrálni. A szerző kérdésre adott válasza az, hogy Ficino használja ugyan középkori forrását, azonban ahol kimutatható a *Picatrix* hatása, ott gyakran olyan módon alakítja át mondanivalóját, hogy az ne keltsen megütközést a korabeli jámbor keresztény olvasóban. Ugyanakkor kétségtelen, hogy az asztrális mágia egyik alpműveként számon tartott *Picatrix* – amely a kéziratok tanúsága szerint éppen Ficino munkásságának idején szert nagy népszerűségre és bukkan fel több évszázados feledés után – fontos forrás volt Ficino műve számára is.

³ Néhány példa a szakirodalomból a téma nehézségét és a problémákat illetően: BURNETT (1996: 1–15), BAILEY (2007: 1–8), COPENHAVER (2015: 3–24).

⁴ Erről ld. LÁNG Benedek összefoglalását. LÁNG (2008).

⁵ Magyarul ld. FRAZER-IMREGH–HAMVAS (2022).

Mindezek mellett kiemelendő, hogy ebben a kontextusban a szerző elemzi Plótinus 4. *enneászának* vonatkozó, lélekről szóló részeit is, mivel a *De vita* harmadik könyve lényegében az ezen szövegekhez írt kommentárokból nőtt ki. Ebben az esetben újabb fontos adalékokat kapunk Ficino művének forrásait illetően, azaz Frazer-Imregh Monika ebben az esetben is kontextusba helyezi a filozófus orvos művét.

Ahogy Frazer-Imregh Monika érzékelteti is, Ficino a művével némileg nehéz, pontosabban veszélyes terepre merészkedett, hiszen mind az asztrológia, mind a mágia alkalmazása jelentős teológiai problémákba ütközött, hiszen az alapjaiban kérdőjelez meg egyes dogmákat, illetve hittitkokat (így például a szabad akarat működését), éppen ezért fontos, hogy a monográfiában olvashatunk Nagy Szent Albert és Aquinói Tamás vonatkozó nézeteiről is, akikre támaszkodva Ficino könnyebben emelhetette be ezeket a tudományokat alapvetően orvosi jellegű művének eszköztárába.

Ahogy már említettem, Frazer-Imregh Monika foglalkozik a *De vita* utóéletével is, ami igen tanulságos fejezet, hiszen megmutatja, hogy a platonikus filozófus munkája hogyan válik kanonikussá bizonyos körökben a melankólia jelenségének értelmezését, illetve kezelésének lehetőségét illetően.

A fentiek mutatják, hogy Frazer-Imregh Monika monográfiája alapos munka, amely a *De vita* ismertetésén túl kitér Ficino művének keletkezéstörténetére, ismerteti forrásait és utóéletét. A szerző gondolatmenete jól követhető, stílusa gördülékeny, továbbá alapos mind az elsődleges, mind a másodlagos források felhasználásában és azok adatolásában. A könyvet bőséges és kimerítő bibliográfia zárja. Mindez azzal a reménnyel kecsegtet, hogy a kötet mind a tudós, mind a laikus olvasóközönség körében sikert fog aratni, továbbá – tekintettel filozófiai és orvostörténeti fejtegetéseire – utat fog találni a felsőfokú oktatásba is.

Felhasznált irodalom

- BAILEY 2007 M. D. BAILEY, *Magic and Superstition in Europe: A Concise History from Antiquity to the Present*, Lanham, 2007.
- BURNETT 1996 C. BURNETT, *Talismans: magic as science? Necromancy among the Seven Liberal Arts*, in: C. Burnett, *Magic and Divination in the Middle Ages. Texts and Techniques in the Islamic and Christian Worlds*, Vermont, 1996, 1–15.

- COPENHAVER 2015 B. P. COPENHAVER, *Magic in Western Culture: From Antiquity to the Enlightenment*, Cambridge, 2015.
- FICINO 2023 FRAZER-IMREGH M. (ford., bev., jegyz.), *M. Ficino: Három könyv az életről*, Budapest, 2023.
- FRAZER-IMREGH-HAMVAS 2022
FRAZER-IMREGH M. – HAMVAS E., *Picatrix*, Budapest, 2022.
- LÁNG 2008 B. LÁNG, *Unlocked books. Manuscripts of Learned Magic in the Medieval Libraries of Central Europe*, Pennsylvania, 2008.